

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра політології

**Особливості формування національної ідентичності українців у добу
незалежності**

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 052 - Політологія
освітнього рівня «бакалавр»

студента
IV курсу ОР «бакалавр»
денної форми навчання
Івана БУТКЕВИЧА

Науковий керівник -
доктор політичних наук, професор
Микола ОБУШНИЙ

Допущено до захисту:
Завідувач кафедри _____

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1.КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	6
2.СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	18
3.ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	30
ВИСНОВОК.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	46

ВСТУП

В останні десятиліття весь сучасний світ, окрім процесів глобалізації та інтеграції, характеризується тенденцією, пов'язаною з оновленням самосвідомості, власної ідентичності всіх країн і народів, пробудженням їх основного національного життя, зростанням власних націоналістичних прагнень. Насправді, цю саму тенденцію можна аналізувати, як більш природню реакцію народів на процеси універсалізації та стандартизації, що безсумнівно, лише надає цьому досить позитивного значення. Відродження національної самосвідомості, посилення ролі основних атрибутів етноконсолідації в умовах перехідної реальності виступає одним із пріоритетних факторів збереження, розвитку націй та її національної ідентичності. Нині, те саме стосується й України з її проблемами чіткого розуміння та формування національної ідентичності. А тому, можна зробити висновок, що важливим завданням, яке й стоїть перед усіма сучасними державами - є забезпеченням національного миру та єдності, формування соціальних, духовних та культурних основ суспільства. У цьому сенсі, національна ідентичність відіграє одну з найважливіших ролей у цьому процесі.

Актуальність роботи. Проблема ідентичності, особливо національної, є і залишається важливою теоретичною та методологічною проблемою гуманітарних знань, політологічної сфери. За своєю функцією, ідентичність й надає нам нагоду зрозуміти самого себе та в цілому, відповісти на важливе питання кожної людини: ким ми є? Фундаментальне питання для розуміння цілісної національної ідентичності, кожної етнічної групи. У тому числі, з того й виходить усвідомлення самої людини приналежності до певної нації, що у тому числі й відіграє важливу роль у її власному житті і впливає на стосунки між усіма людьми, як на міжособистісному рівні, так і на міждержавному.

Така проблема національної ідентичності наразі гостро стоїть перед Україною, яка перебуває у силовому полі дуже різних суперечливих та соціально-

цивілізаційних тенденцій - глобалізації та національно-етнічного, державного втілення, модернізації, а також постмодернізації, її власної орієнтації на захід чи схід. Це є основою ситуації "системної кризи суспільства", яка включає в себе проблему національної державної культури, соціальної та, власне, національної ідентичності у тому числі. В Україні наразі існує дуже суттєва різниця у всій системі ідентичностей громадян з різних регіонів. Такий регіональний переріз дозволяє виявити найочевидніші розбіжності в багатогранному полі найрізноманітніших етнічних, мовних, геополітичних, політичних та ідеологічних орієнтацій та пріоритетності тих чи інших типів ідентичності таких громадян. Так само, це забезпечує різні приводи для виявлення впливів всіх регіональних характеристик на різні перспективи та формування самої нації, її спільної ідентичності в країні. Територія і держава, власна політико-правова система, соціально-економічні відносини, етнічна, культурна специфіка - все це складові, що складають цілий фундамент нації.

Тому одним із основних завдань даної кваліфікаційної роботи є висвітлення проблем розвитку концепції національної ідентичності українців, а також розуміння проблеми її формування в період незалежності.

Об'єктом дослідження є українська національна ідентичність.

Предметом дослідження даної кваліфікаційної роботи є особливості формування національної ідентичності у добу незалежності.

Мета дослідження – визначити особливості формування національної ідентичності українців у добу незалежності. Для досягнення мети в роботі необхідно вирішити наступні науково-дослідні завдання.

Завдання дослідження:

- Зазначити концептуальні підходи дослідження національної ідентичності в добу незалежності.
- Виокремити специфіку формування національної ідентичності українців в

умовах державної незалежності.

- Зазначити проблеми формування національної ідентичності в добу незалежності.

Методи дослідження.

- Історичний метод використовувався, при розгляді формування національної ідентичності українців.
- Прикладний (емпіричний) метод, у дослідженні статистики відносно ототожнення громадян України з локальними, «регіональними» ідентичностями.
- Системний метод, при розгляді поняття національної ідентичності.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 51 сторінка.

РОЗДІЛ I. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Потрібно почати з того, що загалом, таке поняття як національна ідентичність - це насправді, дуже багатовимірне та дуже складне питання. Національний дослідник М. А. Козловець виділяє наступні структурні рівні національної ідентичності: 1) національно-історичний – містить власні розуміння єдності нації, уявлення про її історію, самостійне та власне ставлення до певної нації та її культури, що й визначає її політичну та соціальну свідомість; 2) формально-практичний - на ньому відбувається практична трансформація національних ідей, а також він формує специфічну систему відносин особистості з навколишнім світом [23, с. 60-65]. Е. Сміт, власне, в свою чергу, характеризує її як дуже абстрактну, пов'язану з багатьма різними сферами життя, як дуже багатовимірну конструкцію, що була піддана багатьом перетворенням та поєднанням. Основними її характеристиками є історична територія, загальні та цілісні міфи, цілісна історична пам'ять, аспекти спільної культури, спільні юридичні права, поєднанні обов'язки для всіх її членів та спільна економіка. Концепція національної ідентичності насамперед передбачає, що як не дивно, така ідентичність – це також є індивідуальність в історичному її контексті, з її наявністю національної ідеї, популярної серед мас. Вона насправді, може дуже дивно поєднуватися з іншими різновидами ідентичностей, такою як: класовою, релігійною, етнічною та її внутрішньою ідеологією. Наче такий хамелеон, що стає чимось іншим в ідеологічних різновидах, по типу: лібералізму, фашизму чи комунізму [37, с. 24]. Одним із старих та дуже усталених визначень ідентичності є особлива самоідентичність об'єктів. Така інтерпретація є частиною дуже давньої філософської традиції (особливо некласичної), де визнання тотожного є більш фундаментальним, ніж значення розходження. Ідентичність у такому випадку завжди розумілася як безпосередня і дуже очевидна даність, яка виключає в себе

різницю та зміни, як її власну причину розвитку. У цьому сенсі ми можемо говорити вже про національну, або етнічну ідентичність, як про більш певну стійкість мовних, культурних, територіальних та вже інших визначень спільноти, органічної цілісності та унікальності. Крім того, в рамках цієї парадигми, прикладом можуть бути різні параметри, як: ідентичність раси, антропологічний тип особи, стать, клас, гендер, тощо, що вже були та є вивченими. Вони, в свою чергу, вважаються досить стабільним і формуються в більш довгостроковій перспективі.

Взагалі, нам потрібно зрозуміти, на якому понятті базується національна ідентичність. «Ідентифікація» як термін, вперше було використано ще за життя З. Фрейда, в кінці 19 століття. Воно використовувалось, як асоціація одного «Я» з зовсім іншим, що й стало наслідком поведінки, де перший «Я» вже наслідував друге. У такому психоаналізі, зміст самого поняття ідентифікації поширюється на психологічний захист «Я» від усіх загрозливих зовнішніх об'єктів. Соціальна сутність людини завжди цілісно передбачає, що вона прагне повноцінно інтегруватися в суспільство (спільноту) і, водночас, відокремити себе як повноцінну індивідуальність. Ідентичність – це в свою чергу й є відчуття усвідомлення досвіду, якими володіє людина, щодо власної належності до певної спільноти людей. Почуття приналежності, в свою чергу, використовує дуже важливі соціальні та психологічні функції. Воно забезпечує своєрідну асиміляцію індивіда певній соціальній групі. Крім того, як власне й саме почуття ідентичності забезпечує суб'єкта всебічним набором соціально значущих цінностей, символів та традицій. Феномен ідентичності можна пояснити також кількома різними соціально-психологічними теоріями. Однією з найбільш обґрунтованих є теорія соціальної ідентичності з точки зору символічного взаємозв'язку. Теоретики цього підходу досі розглядають ідентичність самої особистості як вже завершений продукт усіх різних соціальних ролей. У цьому підході механізми ідентичності аналізуються на мікросоціальному рівні [28]. Усі ідентичності мають дуже й дуже різні суб'єктивні значення для всіх людей, а також дуже різні наслідки. Тому ми

можемо говорити про більш ієрархічну природу структури ідентичності. Найбільш значущі для певної поведінки особи та її власної ідентифікації є радше ідентичності, які для неї й становлять найбільшу цінність.

Можна також зазначити, що ідентичність нації є її цивілізаційною ознакою та своєрідним брендом, оскільки така особлива соціально-культурна ніша країни визначає основу зовнішньої та внутрішньої політики держави. На думку О. Сергєєва, основою існування цивілізаційної системи, насамперед, є її самоідентифікація, оскільки принцип самоідентифікації має особливу властивість діахронічного (від покоління до покоління) відтворення на соціально-культурному рівні, тобто в результаті якого, відбувається відтворення найбільш фундаментальних цінностей і стійких навичок людей, що визначаються традицією культурного про шарку, соціальним розвитком, але також і константами вже більш духовного типу [34, с. 104].

Саме вперше така проблема національної ідентичності почала ставати особливим об'єктом наукового дискурсу лише в ХІХ столітті. А в свою ж чергу, це ще було пов'язано з дуже бурхливими процесами, які тоді переживали Європа та Південна Америка, де загалом й виникали та поширювалися рухи за звільнення від усієї колоніальної залежності, створювалися вже нові національні держави. З середини 1970-х років ця концепція національної ідентичності, як і етнічної, набуває все більшої ваги у відповідь на загальну геополітичну ситуацію постколоніального всесвіту, так і на політику активізації етнічних рухів у найбільш індустріальних країнах. З іншого ж боку, сама проблема ідентичності стала предметом теоретичного дискурсу в рамках критики та окремих понять традиційної метафізики, згідно з якою, загалом, все що є у всесвіті, є ідентичним самому собі. Тобто, контекстом аналізу ідентичності виявилася саме проблема її криз, проаналізованої як такою, більш особливою і необхідною для етапу розвитку окремої людини, так і взагалі для всіх соціальних інститутів окремо. Однак, якби сьогодні не було криз ідентичності, не було б й особистого прогресу окремих

людей, громад чи суспільства в цілому, не було б подолань старих ідентичностей та придбань вже нових. Кожна нова криза - це, перш за все, вичерпання потенціалу розвитку попередньої, дослідження та перехід до вже нової, розвиненої та досконалішої.

Інтегративну ж сутність національної ідентичності та різнобічні форми її прояву реалізуються через різні функції. Інша, вже національна дослідниця, Л. Нагорна, виділила вже інші, основні функції національної ідентичності. Пізнавальну (когнітивну) – що містить певні етнічні ідеї та конкретні стереотипи, що формує сприйняття зовнішнього світу та почуття патріотизму, їх єдиної громадянськості та розуміння власних національних інтересів. Комунікативну (нормативну, або інтегративну) - вона забезпечує згуртованість і ступінь однорідності всього суспільства. Вона також визначає самі різні механізми соціалізації всіх індивідів та способи соціальної взаємодії всередині нього. Водночас, це так само встановлює таку психологічну відстань між спільнотами та створює регулятори міжкультурної комунікативної поведінки. Емоційна функція - вона створює відчуття спільності різних інтересів, причетності до деяких культурних цінностей та власної суб'єктивної безпеки. Компенсаторна функція - вона проявляється у відшкодуванні збитків, законно виявлених особам певного суспільства, соціуму, їх стандартизації та виконанні офіційних та соціальних ролей. Ідеологічна функція - вона утворює відчуття причетності до долі певного суспільства, додаючи можливість до почуття на її власну зміну. Це забезпечує соціальний консенсус між громадянами тієї самої нації. Інструментальна функція - вона утворює механізм фіксації позитивної ідентичності у свідомості всіх людей, це можна назвати своєрідним виховання самоповаги та ставлення до власних пріоритетів традицій та цінностей [29, с. 55].

Слід зазначити, що незмінна тема дослідження національної ідентичності протягом останніх чотирьох десятиліть, була досить вирішальною у значенні мови і у формуванні національної ідентичності. А як можна зауважити, то багато

видатних істориків, соціологів та політологів завжди стверджували, що існування національної мови є не менш важливим фактором у створенні націоналістичної ідеології. Інші ж, навпаки, звертали особливу увагу на дані, зібрані істориками мови, які, в свою чергу, показали, що спочатку не всі національні мови були дані як такі, а самі створені в результаті більш ідеологічної роботи по створенню націоналізму. Хорошим прикладом постає ситуація, де протягом багатьох століть Британські острови (сам термін є, по своїй суті, дуже образливим для всіх ірландських націоналістів, але він на жаль не має ніякої альтернативи), з лінгвістичної точки зору, були сумішшю різних місцевих, німецьких чи Кельтських діалектів, як такі. Лише в сучасний час, коли вже люди були захоплені націоналістичними прагненнями, змогли створити "мови" народів Англії, Ірландії, Шотландії та Уельсу, а також Корнуолу та інших регіонів. Хоча, у випадку з Шотландією, це співіснування двох різних національних мов (гельської та шотландської) не допомогло, а навів навпаки, перешкодило розвитку націоналізму через цю лінгвістичну призму. Оскільки прихильники цих двох мов з їх зусиллями були більше спрямовані на боротьбу з мовою, що конкурує, ніж на гегемонію самої англійської мови. Також, обов'язково потрібно помітити, що багатовікова боротьба між гельською та шотландською мовами є дуже розумним способом стримування націоналістичного запалу в більш прийнятних для того рамках. Перш за все, як показує шотландський приклад, у відносинах між мовою та національною ідентичністю завжди є щось змінне. Однак, все одно, завдяки цьому можемо визначити деякі моделі, що й присутні в побудові національної ідентичності шляхом, в першу чергу, розумінням мови як такої.

Також, варто визначити й важливий вплив символів національної ідентичності. У цьому випадку ми можемо подумати та згадати про Сполучені Штати Америки, де широке та усестороннє вивішування прапорів після нападів на Світовий торговий центр та Пентагон 11 вересня 2001 року постає дуже яскравим прикладом того, як ми інстинктивно дивимось на всі символи національної ідентичності, що з'являються у відповідь на напад на націю - адже саме так її організатори й хотіли,

щоб люди сприйняли руйнування власних будівель таким чином [56, с. 239]. Що ж стосується бомбардування та всього іншого, саме символічне значення Світового торгового центру, дотримуючись його назви, вже стає пов'язаним з міжнародним капіталізмом. Але його домінуюче становище в силуеті Нью-Йорка також вже було витлумачено винуватцями нападу, як власний доказ нерозривного зв'язку між США та вже саме «міжнародним» капіталізмом. Ще більш цікаво та дивно те, що ці вежі стали національним символом навіть для американців, які мешкали за тисячі та тисячі миль від самого Нью-Йорка, які навіть ніколи й не відвідували місто і які, як правило, розглядали його як втілення цілком протилежних цінностей для самих себе. Можливо ж, що така "національна" цінність Світового торгового центру була й створена цією атакою. Потім, через кілька тижнів, Сполучені Штати Америки змогли організувати міжнародну коаліцію для вторгнення в Афганістан, повалення уряду Талібану, де вони власне й надавали притулок самому Усамі бен Ладену, натхненнику терактів 11 вересня 2001 року. А через вже 18 місяців очолити меншу коаліцію для вторгнення в Ірак та повалення вже Саддама Хусейна, який хоча й не брав безпосередньої участі в атаках, але у будь-якому випадку розглядався вже поряд із Бен Ладеном як серйозний та національний ворог. Історична пам'ять, національна ідентичність, вони більш ніж описується фразою, або формулою, що ввів Т. Кузьо: «немає пам'яті – немає ідентичності, немає ідентичності – немає нації» [54, с. 201].

Дійсно, бо постійне переміщення кордонів після двох світових воєн, розпад СРСР і Східного блоку в 1989-1991 роках, та визнання більшої кількості субнаціональних одиниць у Західній Європі в 1990-х роках сприяли більш чіткішому усвідомленню природи плавності та свавільності самої національної ідентичності. Також, це зовсім не похитнуло глибокої віри в таку "справжню" національну ідентичність, як на те, що наприклад, зазвичай й є пов'язаним з нашим народженням або подіями в дитинстві і залишається по суті незмінним. Що й сприяло виникненню загальних, серед дослідників прагнення, а саме, розглядати

ідентичність як щось, що ми створюємо та переосмислюємо протягом усього нашого життя.

Так, на формування ідентичності в цілому й правда впливають різні соціального плану процеси. Ідентичність живе та реформується й різними соціальними відносинами. Такі процеси пов'язані з формуванням, додатковою підтримкою та зміною самої ідентичності, що обумовлені й соціальною структурою самого суспільства. У свою чергу, ідентичність й була ж створена у результаті взаємодії суспільства з індивідом, що й впливає на дану соціальну структуру, підтримує та модифікує її. Дуже важливо враховувати, що дискурс ідентичності також є відмінною характеристикою епохи модерну. Формується вже зовсім інший, аніж в традиційних суспільствах, ідентифікаційний тип. Саме епоха модерну породила ідею вдосконалення, проектування нових та демонтажу вже колишніх та застарілих порядків.

Самовизначення індивіда в епоху модерну, як зауважує Бауман, стає примусовим і навіть в якійсь мірі обов'язковим [8, с. 81]. При цьому, сам цей ж дискурс ідентичності знаходиться в полі, або навіть у такому потоці, конкуруючих культурних дискурсів. Ідентичності конструюються різними інститутами та дискурсами, що цілісно пронизують суспільство, будучи вже об'єктами, власне, культурної політики. Але, це все ще взагалі не означає, що ідентичність завжди конструюється тільки тут і зараз, і не має перед собою ніяких передумов. Йдеться ж тут зовсім про інше, про те, що передумови тут виступають підсумком визначеного конструювання в минулому і відповідно, вони не є являють собою щось абсолютно та суцільно незмінне. При цьому, в такій вже більш новітній соціальної теорії знімається є зайва, жорстка інтерпретація ідентичності як виключно сконструйованої ззовні і підкреслюється значенням вже більш її рефлексивності, особистого характеру.

Аналізуючи таку цілісну проблему ідентичності, ми звертаємося до проблеми соціального конструювання реальності. Хоча й в самому процесі ідентифікації

суб'єкт, перш за все, на основі деяких своїх знань конструює самого себе і образ цілого суспільства, свою власну соціальну реальність, свій соціальний простір. Але, ідентичність ж в свою чергу та в цілому не конструюється кимось відповідно та заздалегідь за власними схемами, а тим паче, не завжди за правилами більш традиційної логіки [4, с. 16]. Вона формується в ході взаємодії цих суб'єктів, вже різними шляхами. А особливо сьогодні, коли способом життя індивідів стає стабільність, мобільність та постійне перебування «в дорозі». Соціальна реальність конструюється вже суб'єктом на основі різних смислів і значень, прийнятих в даному суспільстві або ж середовищі, в якій сформувався і діє, власне, сам індивід. Руйнування цього середовища - означає розпад соціальної реальності і відповідно самої ідентичності індивіда. Якщо в досить стабільну ситуацію встановлюється взаємність соціальних перспектив, налагоджується діалог між індивідами, то в ситуації трансформації, така релевантність виявляється вже проблематичною.

А тоді ж саме ідентичність являє таку вже більш конкретно обумовлену інтерпретацію і реалізацію соціального запасу знань. Причетність до цього соціального запасу знань сприяє й позиціонуванню індивідів в соціальному просторі, так і відповідними зверненнями до них. Соціальний запас знань включає знання «моєї» ситуації і її меж, надаючи «у моє розпорядження схеми типізації, необхідні для більшості звичайних справ повсякденному житті - не тільки типізації зовсім інших людей, але і типізації роду подій, так і різного досвіду, як соціальних, так і природних» [9]. Ідентичність епохи переходу від модернізму до постмодернізму полягає в тому, що зростає сильний дисбаланс у функціонуванні соціальних структур, нерівність і нестійкість соціальних зв'язків, що посилюють випадкові відхилення в суспільних процесах. Якщо в традиції самого модернізму люди формували той чи інший громадський порядок, відповідно до інтересів соціального цілого, то в епоху постмодернізму, вже найбільш поширеною стає ідея нестабільності і невизначеності. Такий стан речей виникає в умовах відсутності чітко визначених ідеалів та цілей, що викликається зростаючої невизначеністю, і неможливістю подолати його з по міццю відомих методів і прийомів. Це породжує

цілий ряд серйозних загроз, з якими людству буде важко протистояти через призму їх важкого сприйняття.

Сутність теоретичного конструкту феномена ідентичності полягає в тому, що він вимагає не забирати окремі фрагменти соціального світу і конструювати з них форми такої соціальності, а навпаки, створювати об'ємну, багатовимірну систему, динамічний та «мережевий» простір для інтерсуб'єктивних зв'язків, як форму існування постмодерної ідентичності в таку різну епоху, вже повної глобалізації [55, с. 179-194]. Тому, в такому динамічному та змінюваному світі, ідентичність стає все більш крихкою та дуже нестабільною. При цих умовах постмодернізм проблематизує вже саме поняття ідентичності, проголошуючи його характер міфічним та «уявним». Дискретність, розірваність, фрагментарність є більш ніж характерними рисами постмодерністської культури.

Революційні зміни в сфері інформаційних технологій також сприяють глибокої трансформації, взагалі, майже для всієї системи соціальних зв'язків самого індивіда, власному розкріпаченню особистості та звільненню від жорсткої прив'язки до певного середовища, відкриттю безпрецедентних можливостей вибору вже власних, особистих життєвих стратегій. Нова форма спільності, вже часто звана як кібер, онлайн, як і віртуальним, цифровим або електронним простором, знов підкреслює згадувану нами мобільність. Традиційне розуміння ролі власного місця в створенні цілісної спільності дуже сильно змінюється. Інтернет став дуже значущою соціальною лабораторією для експериментів, який дуже чітко й характеризує світ постмодерну, по створенню та перетворенню своєї власної ідентичності. Починають формуватися нові соціальні можливості, так і мобільні ідентифікації. У віртуальному просторі кожний індивід стає дуже мобільним, відносно фізично-соціального буття - він рухається, залишаючись фізично на тому ж самому місці. З іншого ж боку, можемо зазначити те, що індивід стає «мобільним» щодо власного ототожнення - він сам за допомогою такого віртуального простору конструює свою власну ідентичність. Таким чином, так

звана "гнучкість", зміна колективної ідентичності нових віртуальних спільнот (іноді вони навіть можуть набути характеристик багатопольярного соціального переплетення, характерних також й для звичайних спільнот), відмова від фізичної та соціально-локальної місцевості. Воно ж, в свою чергу, підтверджує явища побудови віртуальних спільнот та "мобільної ідентичності" в епоху вже самого постмодерну.

Різноманітність таких втілень, ще більш нових проявів національної ідентичності дуже ускладнює її точне визначення. Принаймні, при побудові важливі як первинні фактори або знайомі нам звички, так і політичні межі, в яких цей процес все ще відбувається. Слід, однак, підкреслити, що на практиці не існує чітко визначеного набору атрибутів для визначення або формування національної ідентичності, на основі яких використовується лише один і той же алгоритм виникнення всіх національних рухів, сучасних націй та цілісних національних держав. Навпаки, важливо зауважити, що не просто сукупність атрибутів як таких, а відповідні домінуючі групи "побудови нації" ініціюють формування колективної ідентичності [32, с. 7-8]. Загалом, вся складність і багатовимірність проблеми національної ідентичності пов'язана з серйозними концептуальними та категоріальними труднощами в сучасній гуманітарній науці через неоднозначність такого терміна, як "нація" у більшості літературних тлумачень.

Бо, ситуація ще ускладнюється ще й тим, що немає не тільки єдиного та правильного алгоритму виникнення і функціонування національних рухів, сучасних націй і національних держав, а й ті норми, які вже існують, прийшли в рух і просто перестають працювати в умовах цілісної глобалізації. Усвідомлення належності до певного етносу, народу є чи не найбільш цілою характеристикою самосвідомості людини. На думку німецького філософа Хюбнера: «ідентичність нації є настільки ж необхідним практичним постулатом людського співжиття, як і ідентичність індивідуального обличчя». Вона може й бути «представлена як обумовлена безліччю історичних регулятивних систем, якими в своїх простих діях,

мови, мисленні, почуттях і бажаннях - частково усвідомлено, а почасти несвідомо - в певні моменти часу керуються суб'єкти, що є належними до цієї нації. Ці системи утворюють безпосередній горизонт дуже близького і знайомого» [47, с. 293-294]. У зв'язку з цим й виникає питання: в чому полягає ідентифікація людей з їх власною нацією, якого внутрішнього досвіду вона відповідає? З цієї точки зору ідентичність нації отримує зовсім інший смисл, ніж при дослідженні нації як зовнішнього об'єкта. Вироблення відповідних дослідницьких підходів і пов'язаного з ними внутрішнього досвіду людини.

Зі змістовної сторони і в найбільш широкому трактуванні проблема національної ідентичності стає дедалі зрозумілою та осмислюється вже як вся сукупність можливих відповідей на питання: «А хто ми є?» [5, с. 17]. Механізми, за допомогою яких формується національна ідентичність, безсумнівно, мають дуже сильну психологічну природу. Однак самовизначення індивідів по відношенню до такої певної національної спільноти є внутрішнім відображенням і суб'єктивної трансформацією зовнішніх по відношенню до свідомості чинників, що становлять у сукупності весь феномен ідентичності. Національно-культурна ідентичність є динамічним та історичною якістю буття нації. Їй властива специфічна історичність, що забезпечується механізмом «трансляції та інновації». З цього й власне спостерігається нині повернення до турботи про «сталість», вічні проблеми і цінності культури, які в свою чергу, аж ніяк не альтернативні прагненню оновлюванню середі і культури. Збереження самим народом своєї історично безперервної, але видозмінюваної ідентичності, пережитої як ланцюг різних «відроджень» і «нових життів». Це визначає один з головних, якщо навіть не самий основний аспект соціально-філософської проблематики усієї національної ідентичності, який полягає в співвідношенні модернізації, оновлення та перебудови такого способу життя. Чим могутніше і різноманітніше буде потік суспільних змін і реформ, то саме тим й гостріше буде стояти питання про спадкоємність такого способу життя. Отож, таким чином, національна ідентичність виступає як вже цілісний результат минулого і одночасно, як своєрідна ангажованість щодо

майбутнього, яка й формується в процесі осмислення нацією своєї власної історії, свого нинішнього положення та можливих, бажаних перспектив.

Виходячи зі усього сказаного, видається, що національну ідентичність можна визначити як складний та дуже багатовимірний, багатогранний феномен, дослідження якого включає в собі соціальні, соціально філософські, психологічні, культурологічні, лінгвістичні та власне етнічні аспекти. Зв'язок елементів ідентичності дуже сильний, а тому заміна одного з них на зовсім новий, робить своєрідну потребу її істотного коректування необхідною, якщо навіть й не повноцінним аспектом для її повної зміни. Таким чином, національна ідентичність розвивається в процесі суцільних історичних змін, характеризуючи певну ступінь зростання національної самосвідомості. Вона постає як відносно замкнута система поглядів, яка з одного боку досить стійка, але ж з іншого - динаміка середовища її проживання (якою й є внутрішнє і зовнішнє життя нації) призводить до певних трансформацій, як і нових проблем у середині неї. Вона змінюється та завжди піддається трансформації. Ідентичність несе в собі відповідь на питання індивіда про сутність свого народу, нації, її власне місце, роль і завдання в світовій історії і ідеальних формах її існування.

РОЗДІЛ II. СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Поняття української ідентичності та політичної нації як сучасної європейської спільноти симбіотично формувалися як частина процесу, власне, формування національної ідентичності. Спираючись на історіографічні праці, витоки зазначеного явища можна знайти у часи виникнення поняття «русин». Русини (рутени) - це загальноприйнята назва для етносу, відомого у середні віки в різних частинах Східної Європи [44, с. 31]. Білоруси, росіяни та українці - це сучасні етнічні групи, які сформувалися на базисі русинів. У наші дні етноніми «українці» та «русини» іноді використовуються для самовизначення самих українців. У той же час деякі русини не прийняли нову назву, особливо в Карпатському регіоні та Паннонії. Але двоїстий характер русинської самоідентифікації - це не виклик сучасності. Головна праця видатного громадського та політичного діяча Михайла Грушевського носить назву «Історія України-Руси», а отже проблематику питання ми прослідковуємо ще задовго до набуття нашою країною незалежності.

Також, знову звертаючись до історіографічних джерел можна побачити, що вже сам етнонім «Русь», або ж «Русин» виникає ще у часи Київської Русі у Середньодніпровському регіоні. Для прикладу, у давньоруських текстах «Повісті временних літ» чи «Руській правді» автори неодноразово використовують ці поняття для позначення людей, які є вихідцями із певної території. У довіднику (картотечі) «Словника давньоруської мови X-XIV століть» лексема «русин» зустрічається 116 разів. Записи цього етноніма на східнослов'янських землях датуються початком XII століття, але стосуються подій першої половини X століття, включаючи договори Русі з греками (912, 945 роки). Це була середньонаддніпрянська земля (з такими містами, як: Київ, Переяслав та Чернігів), яку вперше було визначено як «Руська земля» та «Русь». Звідси ця назва, поступово

поширюючись, стала вживатися і як збірний термін «Русь», так і як похідні від нього етнімічні терміни «русин», «руснаки», «руський народ» та «рутени» задля позначення всього українського населення у різних регіонах України та, також, для різних політичних періодів та режимів до початку ХХ століття включно. Етнімізм «русин» позначав представника східної надплемінно-слов'янської громади.

Для продовження та задля підкріплення теми, нам необхідно зазначити сам термін «Етнос», який вже протягом усієї праці зазначався не лише один раз. Він походить із давньогрецької мови, дослівний переклад якої означає «негрецький», «іноземець» або «ідолопоклонець» [38, с. 17]. Етимологічно це поняття означає зграю, групу, натовп людей, іноземну націю, клан чи плем'я, тощо. Вже з V століття до нашої ери воно використовувалося в значенні «плем'я негрецького походження», або як «люди негрецького походження». Самі греки називались словом «демос» (народ) і відрізнялись від не греків тим, що вже останніх називали «етносом». У зв'язку з пізнішою латинізацією терміну, з'явився прикметник «етнічний», який вживався у значенні «нехристиянський», «язичницький». Можна зауважити, що вперше «етнос» як науковий термін у літературі з'явився наприкінці ХVІІІ - на початку ХІХ століття разом із термінами «етнографія» та «етнологія». З середини ХІХ поняття «етнос» почали вживати у значенні «народ». Розуміння особливостей етнічної приналежності визначається поняттям «етнічність» (національність), яке служить для визначення ступеня впливу природних та культурних особливостей конкретного народу на формування та життя саме цих історичних людських спільнот, які мають свою етнічну складову - племена, нації та народності. Саме таке поняття плем'я відомий російський етнолог Ю. Бромлей розглядав як першу етнічну спільноту людей [11]. Однак існує також думка, що рід в свою чергу є найпершою і найдавнішою формою етносу. В. Дубінін каже, що поняття рід, як власне, етнічна спільнота, складається першочергово з людей, які мають спільне походження. Відповідно до територіального аспекту, цей термін взагалі не має постійної території та він веде кочовий спосіб життя.

Поступово й сам термін етнічна ідентичність починає означати таку форму самосвідомості, як для окремої людини, так і для цілісної групи, заснованої на почутті належності до певної та єдиної етнічної спільноти. На перехресті століть етнічні та національні відносини стали важкими темами в системі соціальних відносин. Світ розвивається вкрай нерівним шляхом, а отже, породжує від себе дедалі більше змішання народів, що в одних обставинах призводить до того, що суб'єкти національних відносин стають мовно-культурними спільнотами, а в інших - державними, а також соціально-територіальними громадами. Ця ситуація сама по собі оновлює взаємозв'язок між суперечливими явищами сучасності, такими як «етнічне та національне», «місцеве та глобальне», «індивідуальне та колективне», «громадянське та культурне»

Проблема полягає в тому, що етнічну ідентичність загалом плутають з національною. Вони, в свою чергу, дуже часто використовуються як синоніми, оскільки етнічна приналежність сама по собі є ресурсом національної ідентичності. У науці взаємозв'язок між етнічною ідентичністю та національною ідентичністю є цілісним результатом прагнення різних етнічних спільнот до цілісного панування у влади. Таким же чином й формується етнонація, в якій етнічність стає основою нації, її назва переноситься на назву нації, а держава вважається надбанням етносу. Панівній етнічній ідентичності надаються політичні та юридичні привілеї, які найчастіше є джерелом політики. Тому, так національна ідентичність в більшій своїй мірі і зводиться до етнічного типу. Етнічна культура, навпаки, ототожнюється з культурою цілого народу і виражається в політиці мови та культурного імперіалізму. Мова, релігія, звичаї, традиції та цінності етнічної групи нав'язуються всьому населенню [12, с. 73].

На думку І. Лисяка-Рудницького, «початків формування української нації треба шукати в період розпаду Київської держави», проте вона викристалізувалась ще й у Галицько-Волинському королівстві та Великому князівстві Литовському також [24, с. 18]. З історичних джерел відомо, що український етнос формувался у

Середній Наддніпрянщині ще протягом IX-V століття. Після вже Люблінської унії, в період розпалу католицизму та продовження морального та матеріального гноблення, український етнос все ж таки зберіг свою ідентичність завдяки народному християнству, яке охоплювало головні ідеї праукраїнського етносу, а саме вже релігійні ідеї. У своїх працях М. Грушевський стверджував, що сільськогосподарські роботи і спричинили особливість релігії українського етносу. «Сільськогосподарський календар, – писав він, – був скелетом, та таким собі риштуванням, до котрого чіплялись зовсім різні акти як релігійно-поетичного, так і громадського життя. Саме народне християнство, – як стверджує сам М. Грушевський, – це й є релігія українського народу, що постала внаслідок злиття і взаємопроникнення магічно-натуралістичного світогляду та християнства, навіть інших релігійних уявлень» [17, с. 171-173].

У середині вже XVI століття козаки пов'язали українське суспільство з релігійно-національною боротьбою. Протягом століття козак став центральною фігурою в українській національній свідомості. Майже століття Гетьманщина була центром українського політичного життя, якій знов доводилось захищати свою ідентичність за нових обставин.

Наприкінці вже XVIII століття серед української знаті на Лівобережжі зріс інтерес до історії, особливо до історії самого козацтва. Водночас українська інтелігенція на той час намагалася зробити місцеву розмову найважливішим виражальним засобом для всіх українців. "Енеїда" І. Котляревського постав першим твором, що був написаний вже так званою мовою селян. Публікація цієї праці у 1798 році, встигла ознаменувати піднесення української мови вже як писемної. На думку американського дослідника Б. Андерсона: «використання мови стало вирішальним етапом у формуванні української національної свідомості» [1, с. 99].

Далі, нам слід зазначити, ще одним зі складніших питань, але, мабуть, також одним із найбільш дискусійних, є поняття нації та визначення самої сутності такої

спільноти. Розуміння цієї концепції допоможе нам насамперед зрозуміти, як такий конструкт, як національна ідентичність, починає бути живим та актуальним. Починати потрібно з самого початку, з передумов виникнення націй, навіть самої основи її консолідації. В принципі, тут, на жаль, не існує єдиної концепції, яка могла б задовольнити всіх. Очевидно, саме цей факт послужив основою для наступного речення відомого дослідника національних проблем, професора Великобританії Х. Сітона-Ватсона: «Я був змушений зробити висновок, - пише він - у своєї книзі "Нація і держави", - що ніякого "наукового визначення" нації взагалі не можна винайти, хоча явище нації існувало і буде існувати дуже довго. Я можу тільки сказати, що нація існує тоді, коли кількість людей у суспільстві бачить себе такою, що вони становлять націю або поводяться так, якби вони складали її» [52, с. 8].

Якщо згадати американського дослідника А. Келгона, який підкреслював, що нації загалом не можна визначити за допомогою простих емпіричних параметрів, таких як: підтримка внутрішньої єдності, захист власних кордонів, досягнення суверенітету. «Нації, швидше за все, формуються лише шляхом певного способу самоствердження, розмови, мислення та дії, що, у свою чергу, дозволяє створити цей тип колективної ідентичності, який мобілізує людей для досягнення колективних намірів, відрізняє нації і відповідні типи повсякденного життя». Загалом, теза певною мірою дуже близька до визначення Е. Ренана. Він сказав: «... нація - це свого роду велика солідарність, у свою чергу, створена завдяки почуттю жертв, які вже були таким чином принесені і в яка все ще має намір робити так надалі. Власне й сама нація вимагає минулого, але в самій сучасності це зводиться до цілком конкретного та унікального чинника: це чітко виражене бажання продовжувати своє спільне життя» [31, с. 261]. А. Здравомислов, у свою чергу, загалом припускає, що відмінності між етносом і нацією не є й дуже суттєвими, але все одно, він зводить сутність нації до самосвідомості, яка формується в процесі спілкування. Константа за формулою «ми-вони» і такий аспект, як «ми» - це спільнота зі спільною мовою, простір для спілкування, єдність у повсякденному житті, до якої «я» й належить. «Вони» - ж це всі інші, від яких

може походити або надходити загроза. На думку автора, таке формулювання нації виключає етнічне та національне розуміння і веде лише до націоналістичних настроїв та міжетнічних суперечностей. Згідно з цією теорією існування будь-якої нації чи спільноти можливе лише завдяки існуванню всіх інших націй. Наприклад, як і японці - це японці, американці, українці, європейці та всі інші. Конструктивісти, навпаки, вважають, що нації - це явища дуже пізньої сучасної історії. Більшість сучасних націй, на їхню думку, сформувались у ХІХ столітті, або навіть на початку ХХ століття.

Так само відомий американський політолог Б. Андерсон у своїй книзі «Уявлені спільноти» про феномен виникнення націй пояснює це, як майже дуже цікавий та випадковий збіг обставин. Як приклад: поширення капіталізму, комунікаційних технологій і загалом, вибір різних мов спілкування людьми. Якщо вірити цій версії, то Франція, Німеччина та Польща з'явилися на карті Європи лише тому, що почала працювати друкарня, так що спільнота читачів вийшла з цих самих газет і виявила, що вони насправді французи, німці та поляки. Іншими словами, вони брали участь у самому процесі розбудови націй навіть без їх відома. Він також зазначав, що для нього поняття нації це суцільно спільнота політичного типу. Ніхто ніколи не зустріне з усіма її представниками, але всі мають свою певну картину того, як насправді виглядає нація [1, с. 76]. Надалі, як приклад, для формування нації Й. Фіхте запропонував створити на території всієї Пруссії єдину державу, централізовану, наділену самодостатньою економікою, незалежною від інших держав, і з обов'язковою участю майже всього працездатного населення. Надалі він хотів лише поширити цю модель на всю майбутню об'єднану Німеччину. Це обґрунтування ідеї централізованої та міцно закритої національної держави для Фіхте було лише посиленням на стислий досвід народів античного світу, які, загалом, завжди були відокремлені один від одного [45, с. 232-233]. Власне, саме ці народи тоді й надавали нову назву іноземцям – «вороги». Ось чому вже потім Гегель запропонував таку психологічно-історичну теорію нації. Він розглядав її як спільноту людей, об'єднаних спільним походженням духом, своєю душею, волею,

самоврядуванням. Також вони мали власну усвідомленість та комунікабельність. Завдання кожної такої нації - вийти до «сцени історії», щоб боротися за повне та власне світове панування. А отже, щоб виконати свою долю, нація повинна побудувати власну національну державу. Вебер, у свою чергу вважає, що поняття «нація» є лише суб'єктивним, і що об'єкт, який він визначає, належить більше до сфери людських цінностей та світу, що він існує лише в відчутті людини, яка прагне бути частиною соціальної та політичної спільноти [51, с. 122].

Аналізуючи всі ці визначення та всі інші, слід зазначити, що в даному випадку можна підкреслити не стільки про протиставлення двох етнологічних концепцій, скільки про найбільш фундаментальну проблему пошуку філософських основ, соціальних та політичних витоків пошуку сутності та змісту етнічної приналежності, її місця та ролі у феномені формуванні нації. Примордіалісти та конструктивісти, як вже зазначалось раніше, мають різні відповіді. Мовою вже більш радянської філософії, на найосновніше питання нації, можна задати питання так: що в ній є первісне - етнічна матерія чи етнічна свідомість? Примордіалізм чи есенціалізм - це також насамперед аргумент, який стверджує, що всі нації є давніми природними явищами. Конструктивісти, зі свого боку, розглядають націю в цілому як соціальну конструкцію. Російський дослідник Г. Кон взагалі охарактеризував цю ситуацію, як дуже давню суперечку між номіналістами та середньовічними реалістами, в якій конструктивісти виступали як номіналісти, а первісні-есенціалісти як справжні реалісти. Дискусія, наприклад, в російських та українських суспільних науках з усіма її принципами та пріоритетами викликає вже більш не простий та загальний академічний інтерес: яка ж тоді теорія насправді є найбільш правильною? Для кожної з цих позицій існують різні історичні долі цілих націй та цілих політичних програм, а також має більш широкі геополітичні пріоритети та соціально-культурні перспективи [38, с. 13]. Примордіалізм як концепція, вже більш характерна для таких, своєрідних моноетнічних націй, більшою мірою, які походять від важливості «вкорінення» нації, від пріоритету етнотериторіальної структури державного життя; суб'єктивістський

(конструктивістський) підхід, навпаки, захищає концепцію деетнізації держави та особистості.

Але якщо подумати про це, як про складне історичне утворення, то саме нація формується в результаті змішування крові рас та племен, створюється завдяки багатьом цілісним перерозподілів землі, з якою вона також пов'язує свою власну долю. Завдяки духовному та культурному розвитку, а в свою чергу – це й створює його неповторний та чіткий образ. Сама природа та суть нації полягає в тому, щоб перевершити будь-яку історично визначену етнічну відокремленість людей, інтегруючи їх у більшу систему соціальних та культурних відносин. На відміну від етнічної приналежності, нація об'єднує людей не за ознакою кровного споріднення, або лише спільного життя, що має свій відбиток їхньої найбільш природної спільноти, але й вже має потенціал і формує саму певну соціо-культурну спільноту. Історично, вони не можуть бути зведені до суто етнічних характеристик, хоча найчастіше ж і пов'язані з певною етнічною приналежністю. Ми можемо лише спостерігати, що нації розвинулися з цілісних народів, або взагалі, є лише результатом об'єднання кількох націй загалом. В останньому випадку етнічні розбіжності між їхніми представниками можуть не зникнути повністю, але в будь-якому випадку з їх союзу так чи інакше може вийти об'єднана і ціла нація. Наприклад, в нас є США, де за даними соціолога Н. Смелзера, у 1982 році, в ній найбільшу групу (до 51 мільйона людей) становили лише нащадки німців [35, с. 304-305]. Знаючи, ким вони були за походженням, вони зовсім не хотіли відокремлюватися від американської більшості. Це цікаво, бо оскільки ці знання дають дуже хорошу основу для гіпотези, що американська нація є результатом цілком культурного компромісу між усіма іншими та більш ніж різними націями, такими як: німці, англійці, ірландці та шотландці в більшій своїй мірі. Всім ж іншим, хто приїхав після цього до США, довелося пристосуватися до такої дивної та цікавої етнічної реальності. Результати цього культурного компромісу різні дослідники називають домінуючою коаліцією [50]. З усього цього ми можемо вивести інше визначення: нація - це спільність індивідів, пов'язаних свідомістю їх

добровільної та громадянської єдності, цілісністю їхнього особистого походження, мови, релігії, життя, звичаїв та, історичного минулого, з солідарністю соціальних та політичних інтересів сьогодення. Це повноцінна спільність людей, що утворилася в процесі історичного формування спільної території, економічних зв'язків, культурних та характерних рис, які й принципово представляють основні риси нації. Але мова, релігія чи раса не є лише одним та головним атрибутом приналежності до нації, оскільки знаючи багато різних націй, як з різними мовами (Швейцарія, Канада), різними релігіями (США, Німеччина), так і з різними расами (США), ми можемо цілком зробити більш широкі висновки.

Відповідно до теоретичної моделі нації, як вважає політолог А. Сміт, нація визначає і водночас відтворює зв'язок між нацією та історично «неповноцінними» спільнотами, сім дуже характерних рис, таких як: культурна диференціація та лінгвістична; територія та мобільність; великий розмір; зовнішні відносини; групові почуття та лояльність; громадянські права, тобто ступінь політизованості; економічна інтеграція. За його словами, ці перші дві риси визначають плем'я, інші перші п'ять визначають етнічну групу, а в цілому сім - визначають націю [36, с. 31].

Отже, після перших згадок головних постулатів щодо мови та віри, можна вже прослідкувати появу феномену української ідентичності у більш звичних для нас рамках, через призму бачення діячів культури XIX століття. Потрібно розглянути парадигму української ідентичності через діяльність Кирило-мефодіївського братства, окремо акцентуючи увагу на доробку Тараса Шевченка. Більшість дослідників розділяють думку, що завдяки творам Кобзаря сучасне уявлення досліджуваного нами поняття постає як більш ідеалізована спільнота «мертвих, живих і ненароджених», що охоплює всі різні стани, змішуючи, як пише М. Рябчук, драматичний поділ між козацькою Україною (кочовою, лицарською) та самою селянською (осіла, сільськогосподарською) [33, с. 54]. Ідеологічні акценти кирило-мефодіївців були розставлені на поняттях, які займають не останнє місце

для української нації й зараз. Це народний суверенітет, національна держава, федеральна структура, права людей, відмова від деспотизму та абсолютизму тощо. Усі ці фактори сприяли формуванню демократичного напрямку творчого процесу української нації.

Від самого ж поняття нації залежить це розуміння національної та етнічної ідентичності, ідентичності країни та її діаспори. М. Грушевський колись зазначив важливість дослідження тих спільнот, які з оглядкою історії забезпечували ідентичність та засоби існування людей. На його думку, в історіософії «В теорії признається давно, що головна вага повинна бути перенесена з історії держави на історію народу, суспільності. Політичне, державне життя, розуміється, як чинник важний, але поруч нього існують інші чинники - економічний, культурний, що мають часом менше, часом більше значіння від політичного, але в кожному разі не повинні лишатися в тіні поза ним» [18, с. 80]. Тому ми можемо стверджувати, що формування національної ідентичності - це процес самовизначення людини як у реальних, так і в символічних конструкціях етнічного та національного.

До XIX століття вже набувало власне значення, наближеного до сучасного. Націю почали трактувати вже як альтернативу феодально-династичним та родовим поділам. Відтоді найважливішими критеріями національної єдності стали культурні, правові та економічні спільності. Нації починали поєднувати у собі дуже різні етнічні компоненти. Так було навіть у Німеччині, де племінні громади, що склали німецьку націю, були етнічно близькими, але все одно дуже різними по своєму. Відповідно до класичної національної держави - Франції, її кордони складаються із спільноти з дуже неоднорідними етнічними компонентами, за винятком так званих північно-французьких та південних (лангедокських) національностей, таких як: баски, каталонці, бретонці чи німці Ельзасу. Насправді в цій структурі представлені вихідці з інших країн, включаючи мусульман і навіть африканців. Існують також композитні та поліетнічні спільноти італійців, іспанців, британців та інших.

Згодом, все у тому ж XIX столітті, паралельно із становленням української національної ідентичності, зароджується й перша українська національна ідея. Вона спирається на прагнення «розв'язати кайдани» самого Шевченка; і «не вмерти» та «жити гідно і успішно розвиватися. Мрія про життя «без хлопа та пана» укріпила у народній свідомості ідею повної солідарності. Так на початку XX століття національна ідея сформувалася у потребі особистої державності ("власної хати" та "власної правди") та територіальної соборності України в її етнографічних межах. Революцію 1917-1920 років ми знаємо за гаслом «Україна для українців», яке також напряду відображає трансформацію самоідентифікації нашого народу у радикальну ідею першості нації. Щоправда, із розпадом ОУН об'єднання націоналістів під даним постулатом стає менш активним.

На думку американського історика Р. Шпорлюка, боротьба між комунізмом та націоналізмом визначала долю України на початку XX століття [49, с. 433]. Д. Дорошенко, активний учасник української революції XX століття, проаналізував події того часу і дійшов висновку, що «незважаючи на біль і розчарування за втраченою самостійністю вони ще більше укріпили українське національне почуття, а ідеї самостійності стали ідеалом і життєвим заповітом» [20, с. 14].

Вже за радянських часів ставлення до національної ідеології та націоналізму не було позитивним. Концепція самої нації вже була однією зі зрізаних тез радянської ідеології. Спочатку радянська влада прагнула зберегти імперіалістичний характер держави, але фактично відмовилася визнати «суверенітет нації до її власного відокремлення», як це виражали марксистичні у своїх маніфестах. Радянську ж інтелектуальну традицію формувало переконання, що нація є однорідною спільнотою робітників та дрібної інтелігенції, яка має виступати проти буржуазії. Тоталітарний режим Радянського Союзу спочатку прагнув зробити однорідність суспільства постійною. На той час терміни «нація» та «національний» зводились до суто етнічних ознак. Наприклад, саму ж українську культуру так й трактували, як соціалістичну за змістом та більш

національною за формою. Таким чином, ми бачимо, як Радянський Союз, тлумачення таких понять, як: «українська нація», «українська культура», «українська ідентичність» передавав виключно в етнічному вимірі.

Хоча, вже в самому кінці, незважаючи на серйозний спротив партії та радянської номенклатури, результати народного руху того часу почали вражати. Бо, таким чином, хоча на виборах у березні 1990 р. на різних рівнях у Галичині, Волині та Києві 40–60% виборців проголосували за кандидатів у НРУ, вже на самому референдумі 1 грудня 1991 року понад 90% українців підтримали програмні принципи руху [24, с. 98]. У той же час результати виборів 1990 року показали, що національна ідентичність України завжди була глибоко вкорінена у всіх верствах українського суспільства, переважно в західній та центральній Україні. Таким чином, здобувши незалежність.

Сама ж нація постійно формувалась і раніше, тому, дуже важливо, що ми отримали державну незалежність 30 років тому. Саме через це Україна укріпила власні позиції, як нації, так і власне та більш цілісне формування власної національної ідентичності. З того й виходить усвідомлення того, який важкий шлях становлення взагалі пройшла українська ідентичність з її власними особливостями до сьогодні.

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Вся сила та якість національної ідентичності відіграє вирішальну роль не лише у критичні моменти нації, коли вона вимагає мобілізації для протидії зовнішній загрозі або тільки задля подолання внутрішньої кризи. Події останніх років лише свідчать про зростаючу важливість ідентичності в контексті глобалізації та жорсткої конкуренції всіх держав, їх економічних так і соціальних систем.

Перейдемо до даних соціологічних опитувань, які проводилися у 2003 році та у наш час. На початку століття лише третина респондентів вважали, що, щоб позитивні патріотичні настрої напряму залежать від щастя у їхньому житті. Сьогодні ж близько 60% опитаних схожі настрої. Але інтерпретувати ці дані однозначно поки не є можливим і будь-які висновки будуть занадто передчасними. Спираючись на опитуванням Центру Разумкова, проведені у 2006 році, лише 37% респондентів вважали, що, притримуючись такого ж темпу розвитку, Україна стане високорозвиненою, демократичною та впливовою європейською країною; 23% вважали, що Україна стане колонією Росії та Заходу, країною «третього світу» - втратить свою незалежність та суверенність; ще 23% обрали варіант «не визначилися, або важко відповісти»; а 14% вважали, що Україна матиме власний індивідуальний шлях розвитку. Єдина теза щодо аспектів ідентичності, на якій думки переважної більшості респондентів не мали розбіжностей, була пов'язана із збереженням назви та цілісності території України [43]. Але реалії останніх років показують, що питання території наразі доволі неоднозначне.

У цілому, ідентичність національна виправдовує та легітимізує в очах людини інститут громадянства з усіма його правами, обов'язками та наслідками. Однак місцева ідентичність залишається широко розповсюдженою в Україні, а в деяких регіонах, згідно опитувань, вона взагалі домінує, навіть над

загальноукраїнською ідентичністю. Дійсно суттєвою зміною самоідентифікації громадян, що відбулася за роки незалежності, є різке зменшення кількості респондентів, які в основному ідентифікуються з Росією (до 1,5%) та Радянським Союзом (до 3 %). Домінування місцевої ідентичності над загальноукраїнською ідентичністю у свідомості значної частини українських громадян є таким особливо важливим викликом в умовах України. Політичні маніпуляції, у свою чергу, можуть становити загрозу розмивання цілісної української ідентичності, протиставляючи її регіональній. На жаль, досі існують спроби побудувати подібні «регіональні» історії, або оголосити певні церковні організації «регіональними» та надати певним мовам статус «регіональних». Таким чином, безвідповідальні політичні сили відкривають шлях до мовних та культурних, міжетнічних, міжконфесійних та міжрегіональних сутичок. Держава та суспільство мають в свою чергу, більш ніж належним чином оцінити всі можливі наслідки такого руйнування національної солідарності, делегітимізації державних інституцій і, як наслідок, неможливості консолідації української політичної нації для модернізації країни.

Виконання національних завдань також ускладнене в умовах, коли деякі громадяни відчують все більше спорідненості зі своїми іноземними сусідами, ніж зі своїми співвітчизниками з інших регіонів. Згідно опитуванням з 2006 року, проведеним Центром Разумкова, значна частина жителів півдня та сходу України вважає себе ближчими за характером, звичаями та звичками до жителів Росії, аніж до своїх співвітчизників, які проживають у західних або центральних регіонах України [43, с. 12]. Сучасна ситуація, якщо державна політика не адекватно її вирішує, містить у собі потенційну загрозу єдності та цілісності країни, що, у свою чергу, відкриває шлях як для зовнішнього втручання та впливу. Так і в інших вимірах української ідентичності, в контексті значного етнокультурного різноманіття дуже важливо розвивати її громадянську складову - усвідомлення спільних прав, обов'язків та навіть економічних спільних інтересів. Соціологічні дослідження лише показують, що саме таке розуміння національної ідентичності є перспективним. Так, серед п'яти факторів, які потенційно здатні об'єднати

український народ в єдину спільноту, найбільша кількість респондентів (33%) зазначила «прихильність до суттєвого покращення добробуту для всіх громадян»; 28% респондентів зазначили «рівні права та співіснування в межах держави»; 12% зазначили «загальнополітичні принципи та ідеї». Лише 11% усіх респондентів назвали «спільну східнослов'янську культурно-історичну спадщину» як потенційний об'єднуючий фактор. Україна повинна серйозно взятися за формування цієї більш «прагматичної» ідентичності, ще навіть не подолавши належним чином, характерним для історії більшості європейських держав ХІХ - початку ХХ століття. Це, в певному сенсі, ускладнює такі завдання для українських політичних та культурних еліт, але водночас дає їм можливість спиратися на суцільний європейський досвід. Незалежна Україна вже зробила певні кроки в цьому напрямку. Майже з самого початку українське громадянство отримували всі, хто проживав на українській території. Згодом і сама Конституція визначила українську націю як політичну спільноту громадян усіх національностей, які проживають в самій Україні. Розвиток політичної нації передбачає насамперед те, що громадяни асоціюються з певними державними інституціями. Для цього об'єднання органів влади всіх рівнів повинні ефективно виконувати свою важливу соціальну функцію: гарантувати рівність усіх громадян перед його законом, таким чином завойовуючи авторитет, повагу, отримуючи певну символічну цінність (а не лише одну, суто утилітарну) [16, с. 180]. У зв'язку з цим українська практика державного управління, на жаль, не завжди працює на національну ідентичність.

Серед зовнішніх проблем можна зазначити проблему міграції. Оскільки впровадження демократичних свобод надали вже більш нові, потужні можливості переходу через кордон України, свободу власного пересування, її транскордонна мобільність для всього українського населення швидко зростала. До анексії Криму, тобто до конфлікту на сході України у 2013 році, кількість українських поїздок у Польщі вперше перевищило велику кількість подорожей до Росії. Хоча, що цікаво, поїздки на її територію, зазвичай традиційно були більш відвідуваними громадянами України, у тому числі через те, що з нею до тих пір був збережений

безвізовий режим. З початком ж самого конфлікту, спостерігається глобальне зменшення кількості поїздок за кордон, на територію Росії, де вже у 2014 році відвідувачів було майже на третину менше, ніж ще за весь 2013 рік. Натомість, тоді як кількість українських поїздок до Європейського Союзу, власне, вирости з 10,5 мільйонів у 2014 році, до 12,5 мільйонів вже у 2015 році [25, с. 10].

В рамках процесу лібералізації віз від ЄС, самі процедури видачі віз для українців становились дедалі більш легшими. Число самих виданих шенгенських віз громадянам України лише тільки збільшувалося. У 2010 році українці отримали 12,8 мільйонів шенгенські віз, а вже у 2013 році 15,6 мільйонів. Крім того, 38,6% всіх цих віз були багаторазовими. У 2014 році, таких багаторазових віз було оформлено майже 52,4%. Потім, у 2015 році - вже 56,8%. Наразі, кількість ж українців, що проживають на території ЄС, неухильно зростає. У 2015 році вони склали 905,2 тисяч, а тобто становили більше 6% іноземців з третіх країн Європейського Союзу. Більша ж кількість українців жили на території Італії (238 тисяч), Польщі (336 тисяч), Німеччині (112 тисяч), Чехії (113 тисяч) та Іспанії (84 тисячі).

Взагалі, саме таке набуття можливостей усіма громадянами України, тобто право на вільне пересування, дуже сильно співпало з глибокими та структурними змінами в економіці, що супроводжувалися зниженням рівня життя та зростанням безробіття у цілому. Це у більшій своїй мірі було набуто через деградацію системи безкоштовного навчання та медичної системи. Тобто, на той час людям довелося платити за всі ці надані послуги. Також, за відсутності розвиненої системи кредитування фізичних осіб, які хотіли розпочати власну справу. Вони потребували власного стартового капіталу. А тобто, такий перехід до ринкової економіки створив новий споживчий попит на товари високої вартості, такі як: житло, автомобілі, побутова техніка, тощо. Все це й стимулювало зовнішню міграцію робочої сили, яка наприкінці 90-х років стала дуже масовим явищем та джерелом доходу для багатьох сімей. Згідно ж з дослідженням, що було проведене в рамках

проекту МОМ у 2014-2015 роках, за кордоном проживає близько 700 тисяч громадян України, які знаходяться там задля пошуку більш прибуткової праці [27].

Потрібно додати, що під впливом військового конфлікту та глибокої економічної кризи, у більшості громадян України все більше зростає бажання емігрувати з країни. Всі спроби змінити проблеми такого типу, шляхом працевлаштування за кордоном сприяє також й український набутий досвід роботи за межами власної країни, потужні міграційні мережі, що сформувалися в останні десятиліття. Опитування, що було замовлене Міжнародною організацією з міграції на початку весни 2015 року, було показано, що 8% українців вже планують у найближчий час знайти роботу за кордоном, або взагалі, вже встигли знайти її. Більш ніж аналогічне дослідження, що було у 2011 році показало, що на той час таких людей було близько 6%.

До зовнішніх проблем ми можемо додати вже згаданий аспект російської агресії останніх 7 років. Однією з головних цілей гібридної війни Росії проти України є зміна ідентичності громадян України, яких, в свою чергу, саме Російська Федерація намагається досить наглядно та своєрідно реалізувати. Засобами для досягнення цієї мети були ідеї «русского міра», слов'янської єдності та євразійства, спільної своєрідної історії та долі, а також широка пропагандистська кампанія, яка спрямована на формування ставлення до української державності як до штучного утворення у росіян, як майже і будь-якої національності з Радянського Союзу на їх точку зору. Невизнання суверенітету України внаслідок «розпаду Радянського Союзу було найбільшою трагедією ХХ століття», яку використовувала московська правляча еліта, зараз є основою російської політики щодо України.

Спроби Росії послабити або "розсипати" ідентичність України породжують сепаратизм і виховують ідею федералізації України. Водночас ці дії сприяють прагненню сусідніх країн побудувати національну автономію в Україні, загострюючи проблеми певних національних меншин, використовуючи їх як

зручний інструмент для деяких іноземних політиків для реалізації власних інтересів за рахунок українців [25].

Варто зазначити, що серед внутрішніх проблем особливо виділяється проблема консолідації. Вона є однією з ключових проблем суспільного розвитку протягом усього періоду незалежності України. Відмінні шляхи історичного розвитку різних українських регіонів зумовили досить глибокий та стійкий поділ суспільства, за якого культурно-ціннісні відмінності між регіонами набули виразного політичного виміру.

До того, такі фактори, як: беззаконня, корупція, величезна майнова розшарованість, вибіркоче правозастосування, відсутність реформ – все це жодним чином не сприяє формуванню міцної громадянської ідентичності. Навпаки, це спричиняє лише відсутність уніфікованих «правил гри» та авторитетного та загально визнаного арбітра в особі держави, а також породжує недовіру у громадян, регіонів, етнокультурних груп та інших. Багато ключових понять та інструментів, необхідних для формування демократичної та цілісної ідентичності, виявилися незатребуваними або навіть частково скомпрометованими. Особливо це стосується таких понять, як патріотизм, політична чесність і мораль, верховенство права та справедливий суд, ринкові перетворення та політична реформа тощо. За даними соціологічних опитувань, лише 16% респондентів відчувають, що контролюють свій стан, тоді як 76% не мають цього почуття. Лише 19% пов'язують свою соціальну перспективу з Україною, 69% взагалі не мають такої перспективи. Така ситуація створює середовище, сприятливе для поширення політично вмотивованих спекуляцій щодо домінування тих чи інших груп. Серед мешканців східної України поширилися заяви про захоплення влади в Києві «українськими націоналістами». На заході України бачення експлуатації на користь комуністичної номенклатури та регіональної олігархії було відтворено, захопивши важелі влади. У політично та економічно розділеній країні громадянин відчуває, що демократія та право не є об'єктивними і що вони, як правило, не є соціально значимими цінностями.

Швидше вони сприймаються як суб'єктивна інтерпретація, добровільні рішення в інтересах цієї конкурентної групи, яка зараз контролює відповідні державні чи судові установи.

Тому розвиток громадянської складової національної ідентичності вимагає, насамперед, ефективної реалізації економічної та соціальної політики. Дуже важливо, щоб водночас дії влади відповідали ціннісним орієнтаціям громадян, співпадаючи з розумінням справедливості та солідарності, закріпленим у колективній совісті. З точки зору «побудови» політичної ідентичності, держава повинна постійно вступати в діалог із суспільством, з групами інтересів, щоб уникнути, серед іншого, їх маніпуляцій [9, с. 280-289]. Її завдання - підтвердити своїми рішеннями тезу про те, що українська держава є дієвим експонентом та захисником економічних, соціальних та політичних інтересів цілого народу, а не окремих політичних сил, груп чи регіонів. Щоб досягти національного консенсусу, українці повинні бути впевнені, що лише їх національна держава може успішно протистояти складним викликам усього глобального світу. Потрібна сильна культурна та інформаційна політика для пояснення національних інтересів України на міжнародній арені, переваг її європейського та євроатлантичного вибору. Світовий досвід, у свою чергу, лише показує, що сучасні національні держави будуються не тільки на основі «соціального договору», тобто завдяки «прагматичному» виміру самотності. Історія та культура є не менш важливими факторами, як і ідентичність. Для української нації, яка, враховуючи історичні обставини, давно сформувалася як більш «культурна», а не як «державна» нація, це завжди були і є важливі складові ідентичності.

В цілому, для України культурні фактори сьогодні є перш за все дуже важливими, бо до сьогоднішнього дня є дуже великий відсоток неефективності державних установ, незрілість усіх політичних традицій та слабкість громадянської практики у цілому [22]. Тобто, в таких умовах культурні компоненти української ідентичності можуть зміцнювати всю стабільність країни. Дані культурні

компоненти - це історична пам'ять, цінності, символи, традиції та всі практики, що з ними пов'язанні. У колективній пам'яті зберігаються моделі патріотичної та дворянської поведінки, уявлення про національність та їх вчинки, моделі справедливості, ментальні та символічні карти країни, образи національних священних місць, звичаїв, ритуалів та генеалогій. Героїчне бачення національної історії, яке підкреслює боротьбу та жертви за визволення та свободу рідної землі та її народу, є дуже важливою основою національної ідентичності, особливо важливою для України, як «нової держави», бо як каже П. Рікер: «неможливо уявити спільноту, яка б не відзначала, з більшою чи меншою мірою власної мобілізації, свою появу у світі». Це, таким чином, заповнює розрив між початковим міфом та неповнотою пам'яті колективного розуму. Лише у подальшому розвитку культурний корінь ідентичності визначається прагматичним економічним та політико-правовим розумінням. Згідно з європейським досвідом, цей вектор політичного державотворення є перспективним для України. Враховуючи ще й деяку нинішню слабкість цивільної складової української ідентичності, недооцінка фактору консолідації навколо культурного ядра може бути дуже небезпечною. Однак існує ще один ризик. Надання культурної складової та етнічної приналежності, властивої їй універсальності може викликати опір деяких громадян та призвести до суспільної конфронтації. Розвиток національної ідентичності вимагає дуже делікатного балансу, у питанні державної політики між певним пріоритетом української етнічної культури та ефективною підтримкою культур меншин.

Існує два принципи на яких базуються пріоритети національної культури України. Перший - це логіка народження та існування української держави. Вона сформульована в українській Конституції як наслідок права на самовизначення всіх українців [6, с. 15]. Таким чином, етнічна складова України визначається як міцне ядро українського політичного народу та держави. Згідно з результатами соціологічних досліджень, такий взаємозв'язок між етнокультурною та політичною складовими України є прийнятним для суспільства. Європейський досвід це

підтверджує. Друга причина - подолання всіх жахливих наслідків тривалої асиміляції етнічних українців за часів Російської імперії та радянського періоду, що вимагає ефективних заходів щодо культурного та мовного захисту. Водночас культура етнічних меншин повинна підтримуватися державою за допомогою власної політики, виховуючи у своїх громадян усвідомлення того, що українська культура є культурою всіх етнічних груп, які проживають в Україні. Соціологічне опитування, проведене Центром Разумкова у 2006 році показало, що 58% українців вважали українські культурні традиції більш переважними в країні, 19% вважали переважними радянськими, 10% російськими та 6% європейськими культурними традиціями. 35 відсотків ж респондентів заявили, що читають твори іноземних авторів у перекладі на російську мову, тоді як інші надають перевагу українській. З російськомовних читачів половина - вважає себе частиною російської чи радянської культурної традиції. За цими даними можна зробити висновок, що співвідношення між українськими та російськими культурними продуктами на сучасному українському ринку мають співвідношення $\frac{2}{3}$ на $\frac{1}{3}$.

Слід також зазначити, що й розвиток української культури відбувався дуже повільно. Історичні обставини зникнення радянської ідентичності не призвели до різкої популяризації української культури. На практиці радянська ідентичність трансформується в такі гасла як «єдність слов'янських народів», «захист законності», «опір західній диктатурі». У галузі культури конкуренція між українськими та російськими культурними продуктами є жорсткою. Сучасна дослідниця Віра Кутірева вважає, що однією з головних соціальних проблем українського суспільства постає відсутність готовності більшості громадян України брати активну участь у процесі змін. Ця відсутність готовності, за її словами, є наслідком нездатності громадян належним чином позиціонувати себе в новому політичному континуумі та реалізовувати власні політичні інтереси. Сам процес, ідентифікації особистості з певною політичною ідеологією, є одним із показників політичного самовизначення [3, с. 217].

Нині на шкоду економічним інтересам України на культурному ринку частково домінує російська культурна продукція. Її висхідний обсяг свідчить про іноземний контроль над прибутковими секторами економіки, такими як: ринок ЗМІ, виробництво і розповсюдження фільмів і книговидавання. Це домінування не можна оцінити повною мірою через слабку державну політику в секторі культури, непрозорих структур власності та домінування паралельних ринків в цих секторах. Дезінтеграція культурної сфери призводить до конкретних економічних втрат для української держави. Такі спотворення загрожують формуванню та зміцненню української національної ідентичності. Без обмеження присутності іноземних ЗМІ в вітчизняному інформаційному просторі, українська держава свідомо, навмисно й активно підриває національну ідентичність, солідарність і патріотизм.

Для розробки ефективної культурної політики держави необхідно враховувати дуже важливий факт: велика російська культура, яку більшість українців вважають своєю, створювалася століттями в умовах Російської імперії. Руйнування такого міфу вимагає часу. І поки триває процес панування російської культури, він буде мати аналогічний характер і тільки поширить постулати імперської та радянської ідеології у свідомості людей по всій Україні. Тоталітаризм: абсолютний пріоритет інтересів держави над правами всіх народів, неадекватність розподільної ідентичності, перевага імперської метрополії над периферією зумовлена історично [13, с. 25]. В рамках державних і приватних зусиль, спрямованих на ослаблення цього імперіалістичного розриву, деякі політичні сили в Україні, оголосили про нападки на все російське. Тому державна політика повинна чітко зображати захист політичної ідентичності України в інформаційному і культурному просторі та задовольняти культурні потреби російськомовної частини населення України. Розв'язання двох проблем зажадає широкого та аргументованого діалогу, дій і дебатів спільноти, а також використання європейського досвіду. У будь-якому випадку, національна культурна політика не може зводитися до обмеження імпорту всіх «культур». Такий підхід неефективний, нагадує політичні спекуляції й легко дискредитується

історією ЗМІ країни. Основними цілями національної політики повинні стати проведення більш ніж розумної культурної політики в правовій сфері, ослаблення монополій, зниження політичного впливу на внутрішнє споживання імпортової культурної продукції, викорінення піратства і незаконної контрабанди.

Інший підхід полягає в наданні загальної та всебічної підтримки виробника національних культурних цінностей за допомогою податкових пільг, зв'язків з громадськістю, широкої державної закупівлі широкого спектра місцевих книг, публікацій та відео для бібліотек, а також підтримки міжнародних проектів за участю від державних установ. Ця підтримка не обмежується українською культурною продукцією. Українська ж держава може і повинна переконати різні етнокультурні групи в Україні в тому, що їх культурні інтереси є спільними та що українська держава готова бути захисником цих інтересів перед викликами спричиненими глобалізацією [14]. Досвід англо- та франкомовних канадських культур, яким одночасно загрожує домінування американських культурних продуктів, може служити більш ніж хорошим практичним прикладом партнерства, а не «боротьби» між різними національними культурами. Для майбутнього української держави дуже важливо побудувати таку єдність, а тобто мати загальне розуміння української культури, як цілісної культури української політичної нації, тобто культури всіх українських етнічних груп. Російськомовні елементи національної культури повинні сприйматися як частина української культури, але не як її заміник або конкурент. Замість того щоб змагатися за або протидіяти культурам, ми повинні спочатку обговорити Конкурентні цінності, які в багатьох випадках принципово несумісні. Культури українців, росіян та інших українських меншин можуть бути інтегровані в культуру політичного держави, особливо в сучасну епоху глобалізму. Але цінності демократії та тоталітаризму, сучасності та відсталості, проукраїнської та антиукраїнської ненависті не можуть бути суміщені. Спроби об'єднати їх одну за одною ускладнять формування демократичної ідентичності України. В рамках державної культурної політики особливу увагу слід приділяти сучасним формам культури, особливо молодіжним субкультурам. Це не

повинно суперечити традиціям класичної та національної культури, а навпаки, повинно бути продовженням і нової сучасної інтерпретації цих традицій. Українська культура має бути не «музеєм етнографії», а високо життєздатним і конкурентоспроможним явищем, яке знають і визнають всі українці. Тільки така культура може бути ідентифікованою кожним громадянином України і тільки вона може бути істотною частиною будь-якої набутої ідентичності нації.

А тобто, іншими словами, ідентичність етнічної групи формується завдяки властивості її етносу. Тільки подивившись на себе у "дзеркало" чужої ідентичності, можна усвідомити цю етнічну ідентичність. Об'єктом її діяльності на території України в різні часи існували різні етнічні групи, які й формували незалежність України разом з, власне, українцями. Наслідками співіснування етнічних культур можуть стати як загальна асиміляція, так і загальний, або активний опір стороннім впливам. На території майбутньої України, українці та росіяни вже давно будуть колективно визначати своє «Я», шляхом взаємного протистояння їхніх особистостей: явно, позитивно чи негативно [40, с. 217].

Таким чином, для забезпечення єдності, стабільності суспільства та цілісності України, необхідно рухатися вперед в процесі формування сучасної української ідентичності, як привабливою та корисною для переважної більшості громадян України. Для більшості європейських культур характерна криза ідентичності, яка певною мірою і не обійшла стороною й українське суспільство. Якщо й ставати повноцінними українцями, то задля цього потрібно подолати процеси соціально-політичного і національно-державного характеру, щоб українське суспільство розвивало та зміцнювало свою українську ідентичність. Такий національний пріоритет повинен стати головним завданням для всієї країни. Для цього необхідно розробити концепцію побудови національної ідентичності громадян України, орієнтовану на систематичні та скоординовані зусилля державних і місцевих органів влади для просування національної ідентичності громадян України та формування української політичної нації; прийняття

європейських демократичних цінностей в суспільстві; консолідація культурної єдності суспільства, формування комплексної системи; зміцнення історичної пам'яті українського народу; зміцнення соціальної солідарності та толерантності, поваги до прав національних меншин; соціальна мобілізація, формування громадянського консенсусу з ключових національних питань, підвищення стійкості до зовнішніх загроз і викликів; боротьба з відчуження громадян від держави, зміцнення довіри та поваги до національних символів та інститутів; розвиток суспільства і підвищення почуття єдності.

ВИСНОВОК

Проведені в рамках даної кваліфікаційної роботи дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

Перш за все, наразі, національну ідентичність можна визначити як складне і дуже багатовимірне явище, яке включає соціальні, соціально-філософські, політичні, психологічні, культурні, мовні та етнічні аспекти. Ідентичність ж дає свою відповідь на питання про суть свого народу, нації, власного місця, ролі та завдань в історії світу, у власних формах її існування. Зв'язок елементів ідентичності дуже сильний, а тому заміна одного з них на зовсім новий, робить своєрідну потребу її істотного коректування необхідною, якщо навіть й не повноцінним аспектом для її повної зміни. Таким чином, національна ідентичність розвивається в процесі суцільних історичних змін, характеризуючи певну ступінь зростання національної самосвідомості. Вона постає як відносно замкнута система поглядів, яка з одного боку досить стійка, але ж з іншого - динаміка середовища її проживання (якою й є внутрішнє і зовнішнє життя нації) призводить до певних трансформацій, як і нових проблем у середині неї. Вона змінюється та завжди піддається трансформації. Ідентичність несе в собі відповідь на питання індивіда про сутність свого народу, нації, її власне місце, роль і завдання в світовій історії і ідеальних формах її існування.

По-друге, формування національної ідентичності в Україні триває й донині. Це народження й власне формування, вже пройшло довгу та дуже важку подорож, починаючи з початку XIX століття і до сьогодні. Задля забезпечення єдності та стабільності України в нову еру незалежності суспільство має прискорити процес формування сучасної української ідентичності, залучивши переважну більшість українців, якщо не всіх. Сама нація постійно формувалась і раніше, дуже важливо, що ми отримали державну незалежність 30 років тому, бо через це Україна укріпила власні позиції, як нації, так і саме власне сприйняття власної національної

ідентичності. З того й виходить усвідомлення того, який важкий шлях становлення взагалі пройшла українська ідентичність з її власними особливостями.

По-третє, наразі існує певна криза ідентичності, притаманна багатьом європейським культурам, але певною мірою це не пощадило і українського суспільства у деякому сенсі. Тому, якщо Україна прагне подолати ці кризові процеси з проблемами соціально-політичних та національно-етнічних відносин, бо саме українське суспільство повинно енергійніше та ефективніше розвивати та зміцнювати свою всеукраїнську ідентичність. Це складне та пріоритетне національне завдання, яке має бути предметом рішучих зусиль з боку всієї держави. Наразі існують великі проблеми пов'язанні з зовнішніми та внутрішніми конфліктами. З цією метою найближчим часом необхідно розробити концепцію формування національної ідентичності громадян України, яка повинна бути зосереджена на систематизованих та скоординованих діях органів державної влади та органів місцевого самоврядування, у тому числі, спрямованих на формування національної ідентичності громадян України, задля встановлення української політичної нації; повністю утвердити європейські демократичні цінності в суспільстві, консолідувати всіх українських громадян навколо них; зміцнювати культурну єдність суспільства, формувати українську національну ідентичність, зміцнювати досягнення загального громадянського консенсусу щодо основних національних завдань, посилювати в цілому засоби протистояння зовнішнім загрозам та викликам; боротися з відчуженням громадян щодо держави, підвищувати їх довіру та повагу до символів та інститутів держави; утверджувати спільну політичну культуру, розвивати інститути громадянського суспільства.

А тому, можна зазначити з вищевикладеного, що національна ідентичність є досить складними та навіть, в якійсь мірі, особливим предметом для розуміння власної ідентичності та національної загалом. У тому числі, як і утвердження, розвиток національної ідентичності та самої української держави, можливі переважно за умови консолідації зусиль усіх етнічних груп, які проживають

навколо території України. Саме задля закріплення спільної цивільної ідеї захисту громадянських прав і свобод, потрібно направити всі свої сили, задля реалізації цієї концепції усіма політиками, громадянами, фахівцями в різних сферах економіки, науки, освіти та мистецтва. Зміцнення цілісності суспільства. Це й надасть змогу створити основу в конкретних умовах ідеології держави на базі громадянського миру та гармонії й, таким чином, з часом створить єдину українську національну ідентичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти / Б.Андерсон. – К.: Критика, 2001. – 261 с.
2. Антонюк О.В. Основи етнополітики: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2005. – 432 с.
3. Арбеніної, Л.Г. За ред. В.Л. Сокур'янської - Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія / – Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012. – 520 с.
4. БАТЫРЕВ Д. Н. - ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ГЛОБАЛИЗИРУЮЩЕМСЯ МИРЕ (социально-философский анализ). Ростов-на-Дону, 2009. 36 ст.
5. Бадмаев В.Н. - Феномен национальной идентичности (социально-философский анализ). Волгоград-Элиста, С. - 47.
6. Баскакова Ю. В., Качанова П. В., Руденко О. М., Усатий Г. О. - Конституційний процес та особливості реалізації реформ в Україні : навч.-метод. матеріали / - К. : НАДУ, 2013. – 88 с.
7. Бауер О. - Національне питання і соціал-демократія. – К.: Основні цінності, 2004. – 120 с.
8. Бауман З. - Индивидуализированное общество . М"2002 . С. 182
9. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
10. Бочковський О.І. Наука про націю та її життя. – Нью-Йорк: Говерля, 1958. – 79 с.
11. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса / Ю. В. Бромлей. – М. : Наука, 1983. – 418 с.

12. Бутковська Н.Ю. - ПОНЯТТЯ “ЕТНІЧНІСТЬ” В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ. Стаття. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2011_13_13
13. В. І. Тищенко - Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку. 2007р. - № 1701-1 – 255 с.
14. Войтович Р.В. - ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СВІТУ. 2013 Р. Режим доступу: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2013/06/blog-post.html>
15. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – 534 с.
16. Городовенко В. – Вісник Конституційного Суду України, № 1/2012.
17. Грушевський М. Історія Української літератури: в 6 т., 9 кн. / М. Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – Т.1
18. Грушевський, М. Звичайна схема «руської» історії й справи раціонального укладу історії східного слов'янства / М. Грушевський // Вивід прав України. – К., 1991.
19. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. – М.: Айрис-Прес, 2004. – 557 с.
20. Дорошенко Д. Нариси історії України / Д. Дорошенко. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1966. – 349 с.
21. Євтух В.Б. Проблеми етнонаціонального розвитку: український і світовий контексти. – К.: Стилос, 2001. – 204 с.
22. Калитюк Лілія О. – Формування національної ідентичності, як фактор державної етнополітики: зарубіжний досвід і Україна/ УДК 351: 323.11(447) Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2013-02\(10\)/3.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2013-02(10)/3.pdf)

23. Лазарович Н. В. Соціокультурні виміри національної ідентичності: український контекст / Лазарович Н.В. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2016. - № 19. – С. 60–65.
24. Лисяк-Рудницький І. Історичні ессе / І. Лисяк-Рудницький. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – С. 18.
25. МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ: ФАКТИ І ЦИФРИ. К.:МОМ, 2016. Режим доступу: https://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
26. Мнацаканян М.О. Нации и национализм. Социология и психология национальной жизни: Учеб. пособ. для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 367 с.
27. Міграція як чинник розвитку в Україні. – К.:МОМ, 2016. Режим доступу: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf
28. Мід Д. Дух, самість і суспільство з точки зору соціального біхевіориста / Мід Д. — К. : Укр. Центр духов. культури, 2000. – 436 с.
29. Нагорна Л.П. Національна ідентичність в Україні / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К.: ІПіЕНД, 2002. – 271 с.
30. Обушний М.І. Етнос і нація: проблеми ідентичності. – К.: Укр. центр духовної культури, 1998. – 203 с.
31. Ренан Е.. Що таке нація? / Е.Ренан // Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. – К.: Смолоскип, 2006. – 684 с.
32. Ринкявичус Л., Бутхявичене Э. - Концепции общности (Gemeinschaft/community) и ее специфика в виргуальном пространстве 11 Социс. 2007 . № 7.
33. Рябчук М. - Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – Історичні причини та політичні наслідки. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. – 252 с

34. Сергеева, О. А. Роль этнокультурной и социокультурной маргинальности в трансформации цивилизационных систем / О. А. Сергеева // *Общественные науки и современность*. – 2002. – № 5. – 114 с.
35. Смелзер, Н. Социология / Н. Смелзер. – М. : Феникс, 1994. – С. – 688.
36. Сміт Ентоні Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. [Наукове видання] / Ентоні Сміт. – К. : Темпора, 2009. – 312 с.
37. Сміт Ентоні. Д. Національна ідентичність: Пер. з англ. – К.: Основи, 1994. – 150 с.
38. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування / М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.
39. Степико М.Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / НАН України; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. – К.: Знання, 1998. – 250 с.
40. Степико М.Т., Попов Б.В., Ігнатов В.О., Феномен нації: основи життєдіяльності / НАН України; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. – К.: Знання, 1998. – 262 с.
41. Степико М.Т. - ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ – ГОЛОВНИЙ ОБ'ЄКТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ – 2017. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/identychnist-26c0e.pdf>
42. Степико М.Т. - УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ. 2020 - Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/ukrainska-identychnist-u-globalizovanomu-sviti.pdf>
43. УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА - НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА – і ОБОРОНА (Центр Разумкова, 2006) - №7 (79) Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD79_2006_ukr.pdf

44. Федака С. Д. - РУСИНИ: ЕТНОНІМ І ЙОГО НАПОВНЕННЯ. 2017. УДК 63.5(4УКР):81.0314 Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/sppol_2017_1_7.pdf
45. Фихте И.Г. Сочинения в двух томах. Т. II. / Сост. и примечания Владимира Волжского. – СПб.: Мифрил, 1993. - 798 с.
46. Хобсбаум Э. Нации и национализм после 1780 года. – СПб.: Алетейя, 1998. – 468 с.
47. Хюбнер К. Истина мифа : монография / Курт Хюбнер ; пер. с нем. И. Касавина. М. : Республика, 1996. – 448 с.
48. Шмелева М.Н. Русские: Историко-этнографические группы. Этнонимы // Энциклопедия. – М., 1994
49. Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм. Карл Маркс проти Фрідріха Ліста / К. Шпорлюк. – К. : Основи, 1998. – 433 с.
50. Bielski, M. Organizacje: istota, struktury, procesy / M. Bielski. – Lodz : Wydawnictwo Uniwersytetu Lodzkiego, 1992. – P. 106.
51. David Beetham – Max Weber and Theory of Modern Politics. 1985. Cambridge, Massachusetts 02142, USA. P.287
52. Hugh Seton-watson - Nations And States. An Enquiry Into The Origins Of Nations And The Politics Of Nationalism. (1977) ISBN 9780367167684 – pages 580
53. Huntington Samuel P. - The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order; (Simon & Schuster) 2007, -667 p. Режим доступу: <https://www.stetson.edu/artsci/political-science/media/clash.pdf>
54. Kuzio, T. Ukraine. State and Nation Building / T. Kuzio. – London : Routledge, 1998. – Pages 313.
55. Tønnesson S. Globalizing national states / Tønnesson S. // Nations and Nationalism. - 2004. - V. 10. - №1–2.

56. Ukraine–Europe–World. The International Collection of Scientific Works. Series: History, International Relations / Editor-in-chief L. M. Alexiyevets. – Is. 17: Dedicated to the 25th Anniversary of Independence of Ukraine. – Ternopil: Publishing House of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, 2016. – 344 p.